

TARTU EESTI PÕLLUMEESTE SELTS – 125

J. Kuum

Eesti põllumeesteseltsidel on olnud oluline tähtsus meie talumajanduse nõuande korraldamisel ja tootmise ratsionaliseerimisel taludes. Veel tuleb märkida, et põllumeesteseltside tegevus ei piirdunud ainult põllumajandusega, vaid haaras kõiki rahvuskultuurilisi eluavaldusi. Sellel tööil oli väljapaistev osa ka eesti rahva ettevalmistamisel, võitmaks kätte riiklikku iseseisvust. Õiges vaimus ja suunas ehtasid põllumeesteseltsid eesti kodu, tõstes esile selle väärtusi ja näidates kätte need võimalused ja eesmärgid, mida oli vaja saavutada. Põllumeesteseltsid kujunesid õppeasutusteks, kus õpetajaiks olid enamasti õpilased ise. Nende seltside tegevus oli tihedas ühenduses ja kokkupuutes maaeluga, mida iseloomustas kodus ja põllul tehtav väsimatu töö.

Möödanikus olid meil kahesugused – saksa ja eesti – põllumeesteseltsid. Saksa põllumeesteseltsid tegelesid peamiselt mõisatega ja saksa küsimustega, eesti omad aga talumajandusega ja Eesti rahvusliku arengu eesmärkidega.

Esimeseks ja seega kõige vanemaks eesti põllumeesteseltsiks on Tartu Eesti Põllumeeste Selts, mille asutamisest möödub tänava 125 aastat.

Eesti talurahva ühinemisevajaduse põllumeesteseltsidesse tõstis meil kirjasõnas esimesena üles Paide eesti linnakooli õpetaja M. Dietz, kes oma anonüümselt ilmunud raamatus “Põllumehe nõuandja...” (Tartu, 1866, lk. 153...155) kirjutab peatükis “Eesti põllumeeste arupidamise seltsid” nii ütleb: *Et aga üleüldse see kasu võib kõigele tulla, mis põllumaa temale peaks andma, siis oleks väga soovida, et meie põllumehed omale ka põllumeeste seltsid ja maapäevad seaksid, kus mõistlikumad mehed, teisi juurde võttes kokku tulevad, oma põllu asjadest läbiräägivad ja kõik üksteisele teada annavad, mis nemad ühest ehk teisest kasulikkude on leidnud... Seesugused seltsid, mis Saksa ja mujal maadel rahvale on suurt kasu toonud, miks nemad siis meie maal mitte ei peaks kasu andma? Järgnevad juhendid seltsi asutamise kohta.*

Ka C. R. Jakobson pidas selliseid nõupidamisi ja kogemuste vahetamist äärmiselt vajalikuks. Ta kirjutab oma raamatus “Teadus ja Seadus põllul” I (1869, lk. 104): *Võiduküla hoolikamad ja edasipüüdjad peremehed tarvitasid oma pühapäeva õhtuid sellepeale, et kordamööda üksteise juures koos käisid, mõnikord ka seltsis oma naistega, kus nad oma aega kõiksugu hea kõnedega äraviitasid. Need õhtused kooskäimised ja kõned olid aegamööda nagu ühe põllumeesteseltsi näo saanud, ilma et seal mingisugu seadusi ehk sundusi oleks olnud; ka olid need õhtud pärast seltsiliikmetele nii armsaks läinud, et nad neist aga siis maha jäivad, kui õige hädalised keelmised vahele tulid.*

Põllumeeste koondamist ja selleks põllumeesteseltside asutamist talumajanduse edendamiseks pidasid äärmiselt tähtsaks nii J. V. Jannsen kui ka C. R. Jakobson. “Eesti Postimehe” juhtkirjas (28. VIII 1868, nr. 35) kirjutab Jannsen, et *üksikult, üksteisest eemal seistes ei hakka süsi söest hõõguma, vaid kui neid kokku lükatakse. Nõnda ka meie põllumehed ja karjakasvatajad, kui igaüks oma varju pikkuse järele kõiki asju üksi möödab, ei saa mitte edasi. Kui nemad aga põllumeeste seltsides kokku heidaksid, kus üks ühest, teine teisest kuuleb, näeb ja õpib, ... siis oleks see üsna teine asi.*

C. R. Jakobsoni arvates olid põllumeesteseltsid tol ajal ainukesed kohad, kus koosolekule kokku tulnud põllumehed võisid legaalselt arutada põllumajandusse ja nende oma ellu puutuvaid küsimusi. Ühtlasi esitas ta seltsi liikmetele kümme käsku, mida nad peavad täitma.

Esimesena rajati Tartu Eesti Põllumeeste Selts. Selle asutamise mõtte tiivustajaks oli kahtlemata Tartu “Vanemuise” selts. Põllumeesteselts pidi aitama parandada meie talumajanduse tootmistegevust, suurendama teadmisi ja oskusi ratsionaalsest põllumajandusest ning koondama põllumehi ühiseks võitluseks oma kutsehuvide eest. Kahtlemata aitas Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi asutamisele kaasa siin Laakmanni trükikojas trükitud Paide eesti linnakooli õpetaja M. Dietzi sulest ilmuv “Põllumehe nõuandja”, mis nägi ilmavalgust 1866.

aastal. Kuna samas trükikojas trükiti ka J. V. Jannseni “Eesti Postimeest”, siis oli kahtlemata Jannsen kursis selle raamatu kirjutistega ja ka selles oleva põllumeesteseltside sooja soovitusega. Muidugi olid eeskujuks ka siinsed balti mõisnike põllumeesteseltsid. Sellega oli nähtavasti kursis ka Tori valla peremees J. Tammann, kes esitas “Eesti Postimehe” toimetaja J. V. Jannsenile Tartu põllumeesteseltsi põhikirja esimese variandi. Igatahes kirjutab J. V. Jannsen “Eesti Postimehe” juhtkirjas (1868, nr. 35): *Toe tugevus tuleb toest ja süsi süttib söest*, milles õhutab põllumeesteseltside asutamist. Selles ta ütleb: *On kellelgi kooli- ja eluõpetust tarvis, siis on seda põllumehel ja majapidajal, kui ta paljas nimekandja ei taha olla. Meie põllutöös, kui tõtt peame tunnistama, on käsikaudu tööd juba küllalt tehtud ja tehakse veel, igatüki nõnda kui isaisast pärinud, olgu õige ehk kõver; aga see on Hiina viis, ei kõlba rahvale, ei vii meid edasi. Harjunud rada võib inimene küll pimedas ka käia, ilma et iga kord kaela murrab, aga kui latern käes, on koguni teine asi.*

J. V. Jannsen ei leppinud ainult õhutatööga ajalehes, vaid kutsus oma juurde kokku ümbruskonna ärksamaid põllumehi, kellega peeti nõu ja kaaluti seltsi asutamise võimalusi. Juba mõni kuu pärast eespool märgitud juhtkirja avaldamist ajalehes “Eesti Postimees”, oli Jannsenil Tartu põllumeesteseltsi põhikirja kavand valmis ja see saadeti 1868. a. detsembris Riiga kinnitamisele, kust see 13. jaanuaril 1899 jõudis Peterburi riigivarade ministri kätte. Ülemuste poolt leiti, et see on puudulik ning saadeti sama aasta juulis koostajale (J. V. Jannsenile) tagasi.

Ajavahemikul, mil põhikiri Vene ametiasutustes kinnitamist ootas, jätkati kohapeal põllumeesteseltsi mõtte selgitamist. Üldiselt sooviti seltsi asutamist. Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi põhikiri kinnitati riigiministri poolt 1. märtsil 1870, millest teatab J. V. Jannsen (“Eesti Postimees” 8. IV 1870, nr 14). Hiljem (“Eesti Postimees” 6. V 1870, nr. 18) kirjutab Jannsen: *Saagu nimelt põllumeeste seltsiliikmed meie eesti põllumeeste eesmärgiks, tuumaks ja soolaks, et aega mööda iga põllumees tunneks tarvidust seltsi liikmeks heita, ja nõnda Eesti rahva keskel põllu- ja vaimuharimine ausal viisil jõudsasti edeneks ja rahvas õnnelikult võiks elada.*

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi eestseisuse valimine toimus 4. juulil 1870 “Vanemuises” peetud koosolekul, kuhu oli kogunenud 82 liiget. Sellel koosolekul valiti üheksaliikmeline eestseisus: esimees – J. V. Jannsen, “Eesti Postimehe” toimetaja; esimehe abid – C. R. Jakobson, gümnaasiumiõpetaja, ja H. Kotkas, Tartumaa Kavastu valla taluperemees; kirjatoimetaja – cand. J. Hurt, gümnaasiumiõpetaja, ja abid – A. Thomson ja K. Winkler; kassapidaja – V. Eisenschmidt, Tartu Eesti Peetri kiriku koguduse õpetaja ja abid – J. Grünfeldt ja J. B. Bartels.

Samal koosolekul (4. VII 1870) pidas C. R. Jakobson kõne, milles ütles: *Keegi ei või meie seast salata, et meil praegu väga tähtis silmapilk on, mida meie kaua igatsedes oleme oodanud ja nüüd selle kätte saanud... Kui suur tähtsus seesugusel seltsil meie rahva üleüldise edasisaamise kohta on, see saab meile veel edaspidi täitsa silma paistma. Et ta aga meie rahvale ja tema põllutööle tõesti õige suureks kasuks saaks, see olgu meie suurem hool ja püüdmine... Siitpeale algas Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi viljakas tegevus, peeti rohkesti õpetlikke kõnesid, korraldati näitusi, anti välja põllumajanduslikku kirjandust, viidi läbi kursusi jne. Seltsi tegevusest võttis osa või elas sellele kaasa selle asutaja J. V. Jannsen kuni 1880. aastani, mil teda tabas halvatus, mistõttu pidi ta selle tegevusest täiesti kuni surmani kõrvale jääma. Märkimist väärib, et Tartu Eesti Põllumeeste Selts (TEPS) on olnud paljudele põllumajanduslikele üritustele, ettevõtetele ja teistele seltsidele alusmüüriks või kaasaaitajaks. TEPS korraldas Eesti esimese põllumajandusnäituse 1876. a. Otepääl, seejärel 1887. a. Tartus. Hiljem, Eesti Vabariigi ajal, olid seltsi poolt korraldatud Tartu põllutöö ja tööstuse näitused kogu riigis suureks õppe- ja rahvuslikuks pidupäevaks. Näituste ülesandeks oli kodumaa põllumajanduse ja tööstuse edasiarendamisele kaasaaitamine. Põllumajanduse ja tööstuse saavutuste esitamine näitustel süvendas rahva iseteadvust ja kasvatas ning õhutas tahet saada iseseisvaks ja rippumatuks. Näitusi võib võrrelda rahvusliku võitluse ajajärgul laulupidudega. Kui laulupeol lauldi meie rahvas vabaks, siis näitustel näidati kaudselt ja kõneldi mõistu vabadusest.*

TEPS arendas ka majanduslikku heaolu. Nii asutati 1898. a. Seltsi juurde Põllumehe Tarbeainete Toimikond, mille eesmärgiks oli põllumeeste varustamine neile vajaliku kaubaga.

Tegevuse suurenedes muudeti see 1906. a. TEPS-i kaubandusosakonnaks ja 1908. a. iseseisvaks Tartu Majanduse Ühisuseks, mis oli esimeseks eesti majandusühisuseks.

TEPS-i algatusel kutsuti kokku ülemaalsed põllutöökongressid (1899 ja 1905), kus kogu Eesti põllumajanduse arendamiseks võeti vastu tähtsad otsused. 1902. a. asutati Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisus, mis oli eeskujuks eesti rahaasutustele jne.

Põllumajanduse, aianduse ja mesinduse ning naiskäsitöö edendamiseks hakkas TEPS 1907. a välja andma “Põllutöölehte”, “Aiatöölehte” ja “Käsitöölehte”. 1908. a. peeti aga esimene põllumajanduskursus, millele järgnes 1909. a. esimene masinistide, 1912. a. kontrollassistendite ja 1913. a. meierite kursus. 1918. a. avas TEPS Vahi põllutöökooli, millele pärast uue koolimaja valmimist lisandusid 1927. a. aiandus-mesinduskool ning karjakontrollassistendite kool.

TEPS pööras olulist tähelepanu ka külvisemne väärtuse parandamisele. Selleks asutati seltsi juurde 1912. a. Seemnevilja Toimkond, millest 1919. a. kasvasid välja Eesti Sordiparanduse Selts ja Eesti Seemnevilja Ühisus. Mõlemad kujunesid ülemaalseks. Eesti Sordiparanduse Selts tegi M. Pilli juhtimisel Jõgeval suure töö, aretades meile oludekohaseid kõrgesaagilisi sorte. Seda tööd jätkatakse nüüd Jõgeva Sordiaretuse Instituudis H. Kүүtsi juhendamisel. 1913. a. korraldas TEPS ka esimese seemnevilja erinäituse.

Eesti Seemnevilja Ühisuse põhiülesandeks oli sordiseemne paljundamine. Selleks rajas ta 20 aasta jooksul 6 suuremat seemnekasvandust 3200 ha-lisel maa-alal. Ta varustas kodumaa turgu kõigi tähtsamate teravilja- ja söödajuurvilja sortide ning kõrsheina seemnetega. Peale selle asutas Eesti Seemnevilja Ühisus üle Eesti oma seemnekauplused ja seemnepuhastusjaamad.

Kauaaegne TEP Seltsi esimees Jaan Tõnisson (1898...1917) kirjutab kogumikus “Tartu Eesti Põllumeeste Selts 1870...1940” (Tartu, 1940, lk. 14) nõnda:

Töö, mis on enam kui 20 aasta kestel tehtud Eesti Põllumeeste Seltsis minu juhtimisel, kuulub eesti rahvusliku arengu ajalukku. Kuidas ka keegi suhtuks selle sihtidesse ja suunda, üht ei saa ometi keegi salata: sellel tööl ei puudunud edukus ja pidev mõju meie rahva majanduslikku kui ka vaimsesse arengusse. Ettevõtted ja algatused, mis siit välja läinud, on üle kogu Eesti andnud eeskju ja pannud liikuma jõude meie rahva elunõuete rahuldamiseks ja rahvusliku arengu kindlustamiseks...

Omaaegse töö viljakus kaalub seesmiselt seda rohkem, et seda tööd tuli teha otsekui uudismaad harides, ilma vilunud tööjõududeta ja ilma ainelistel abinõudeta. Pealegi pidi tegutsema võõra võimu silmade all, kus iga samm üle ettenähtud piiri tõi kaasa survet või karistust.

Kuigi tuli kõnelda pooli sõnu ja meie mõtteid pidi osalt loetama ridade vahelt, siiski ei puudunud meie püüetel kõlapind laiemateski ringkondades. Rahvusliku iseseisvuse, ise oma saatuse määramise, parema rahvusliku tuleviku eest võitlemise ja rahvusliku alalhoidmise hüüdsõnad sütitasid noortes ja vanades võitlustahet ja elevust. Vaba iseseisvuse ja omaabi mõte tiivustas tungi iseenese aitamiseks ilma võõra võimu peale lootmata.

Bolševistliku okupatsiooni poolt hävitati nii TEPS-i kauaaegne esimees Jaan Tõnisson kui ka selts ise. Tartu Eesti Põllumeeste Selts taastati (29. III 1988) ning jätkab nüüd oma tegevust.